

O'QUVCHILARDA NUTQIY MALAKANI SHAKLLANTIRISH KO'NIKMALARI

*Samarqand viloyati Samarqand shaharidagi
51-IDUM ona tili va adabiyot fani o'qituvchisi
Sulaymonova Gavhar Haitovna*

Annotatsiya: *Maqolada maktab o'quvchilarida ona tili fanini o'qitishda nutqni o'stirish bo'yicha malaka talablariga to'xtalib o'tilgan bo'lib, bunda o'yinlar va har xil metodlardan foydalanish bo'yicha ma'lumotlar berilgan.*

Kalit so'zlar: *ona tili, adabiyot, malaka, ta'lim nutqiy madaniyat, ta'lim texnologiyasi.*

O'quvchilarning nutq madaniyatini shakllantirish, so'z boyligini oshirish, eng asosiysi, mazmunli va yaxshi gapirishga o'rgatish hisoblanadi. Fransuz olimi Fozev Reman qayd qilganidek: "Yaxshi gapirish bu-ovoz chiqarib turib o'ylash demakdir". Demak, biz ustozlar zimmasidagi vazifa yosh avlodning nutqiy madaniyatini shakllantirish, ularni yaxshi gapirish, to'g'ri o'ylash, fikrlashga o'rgatish. Ushbu vazifani muvaffaqiyatli hal etish uchun tarbiya jarayonida zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish lozim. Bugun o'qituvchi tayyor elektron resurslar yordamida dars o'tish bilan chegaralanmasdan, balki zamonaviy texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanishi kerak. O'quvchi nutqining tinglovchi uchun tushunarli, ta'sirchan bo'lishi uchun, avvalo, gap tuzayotganda qo'shimchalarni to'g'ri qo'llash muhim ahamiyatga ega. Buning uchun darslarda "Xatosini top" o'yinidan foydalanilsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda o'quvchilarga qo'shimchalari noto'g'ri qo'llanilgan kichik-kichik matnlar beriladi. O'quvchilar bunda noto'g'ri qo'llanilgan qo'shimchalarni tuzatib o'qishi lozim. Namuna: Hirot bog'larining suv beradigan Hirirud daryosi va Injil anhorlarini qirg'oqlarida za'faron yaproqlar to'kilgan Ushbu gap esa quyidagicha tuzatiladi: Hirot bog'lariga suv beradigan Hirirud daryosi va Injil anhorining

qirg`oqlariga za`faron yaproqlar to`kilgan. Shuningdek, -ga qo`shimchasining -yo`nalish,-ning qaratqich kelishigi qarashlilik ma`nisini bildiruvchi qo`shimcha ekanligi haqida,umuman, gapda qo`llangan har bir kelishik qo`shimchasining xususiyati haqida izoh berilsa,keying gal gap tuzayotganda o`quvchi ushbu xatolarga yo`l qo`ymaydi. Ona tili ta`limida “Kartochka “metodi ham juda samarali usullardan biri hisoblanadi. Bunda yozilishi qiyin bo`lgan so`zlarning qanday yozilishi va o`quvchi xotirasida saqlanib qolishi , uning lug`at boyligidan yangi so`zlar o`rin olishi uchun foydalanilsa ijobiy natijaga erishiladi. O`qituvchi dars jarayonida o`quvchilarga uchragan notanish so`zlarni yoki yozilishi qiyin bo`lgan so`zlarni o`quvchilar o`zi tayyorlab kelgan kartochkalariga yozdiradi.Masalan:xatboshi, xattot, zahira, husnixat, zahmat, xudbexud,hassos,afzal,afv,tavfiq,...Barchamizga ayonki, aksariyat hollarda o`quvchilar x va h harfli v-f harfli so`zlarni yozishda adashishadi. Ayni shu usul esa yuqoridagi muammolarga ajoyib yechim bo`lib xizmat qiladi. O`quvchiga o`z kartochkasiga yozgan so`zlar ishtirokida gaplar tuzdirilsa yanada yaxshi bo`ladi. Bunda o`quvchining yozma nutqi bilan birgalikda og`zaki nutqini ham rivojlantirgan bo`lamiz. Ushbu usulning yana bir qulay tomoni shundaki, yangi so`zlar yozilgan kartochkalarni o`quvchi o`zi bilan xohlagan joyda ,hatto yon cho`ntaklarida ham bemalol olib yura oladi.Uy yumushlarini bajarib turib ham cho`ntagidan olib bemalol foydalansa bo`ladi. Kartochka usulidan adabiyot darsida ham foydalanilsa ijobiy natijaga erishiladi.Ayniqsa, bu usul mumtoz adabiyot bo`stonini o`rganilayotganda juda qo`l keladi. Masalan, 5-sinf darsligida berilgan „Hayrat ul-abror” asaridan olingan “ Sher bilan durroj” masalini o`rganayotganda lug`at daftardan tashqari o`quvch o`zi tayyorlagan kartochkaga quyidagicha so`zlarni yozib qo`ysa ,maqsadga muvofiq bo`ladi:durroj-kaptarning bir turi,qirg`ovul Mo`rcha-chumoli... O`quvchilarda nutqiy malakani rivojlantirishning yana biri o`qituvchi o`zi bilan savatchada turli xil buyumlar; o`chirg`ich, kitob, qalam, barg,gul, meva, gugurt,...kabilarni keltiradi. Ushbu narsalarni o`quvchilarga tarqatib, berilgan narsalar haqida kichik og`zaki matnlar tuzish buyuriladi. O`qituvchi o`quvchilarga matn tuzishda yordam bo`lishi uchun turli savollar bilan murojaat etadi. Masalan,gugurt berilgan bolaga “Gugurt o`zi nima?Undan nima

maqsadda foydalanamiz? Uning zararli va foydali xususiyatlari haqida nimalar bilasiz?” Ushbu savollarga javob berish uchun ham o`quvchidan fikrlash va o`z fikrini ketma - ketlikda, to`g`ri bayon qilish talab etiladi. Bunda o`quvchida og`zaki matn tuzish malakasi shakllanishi bilan bir qatorda yuqoridagi mulohazali savollarga javob izlash orqali o`quvchilar kichik hayotiy tajribaga ham ega bo`ladilar. Ba`zan o`quvchilar orasida o`z maqsadini to`g`ri ifoda eta olmaydigan, ikki og`iz jumlani tushuntirish uchun qayerdan boshlashni bilmay, gapni cho`zib o`tirdigan o`quvchilar ham bor. Ayni shu nuqsonlarga baham berish maqsadida matnni qayta tahrirlash metodidan foydalanilsa ko`zlangan maqsadga erishiladi. Bunda o`quvchiga moslab kichik –kichik matnchalar tuzib beriladi. O`quvchi shu matn ichidan asosiy fikrni topa olishi lozim. Masalan, Ilmning foydasi shu qadar ko`pki, ta`riflagan bilan ado etish mumkin emas. Bizlarni jaholat qorong`uligidan qutqaradi. Madaniyat, insoniyat, ma`rifat, dunyosiga chiqarib, yomon fe`llardan, bema`ni ishlardan qaytaradi. Yaxshi xulq va adab sohibi qilib, Allohga muhabbat va e`tiqodimizni orttiradi. Payg`ambarimiz: “Ilmga amal qiluvchilardan bo`lingiz, naql va rivoyat qiluvchilardan bo`lmangiz,”-deganlar. Demak, dastlab fikr nima haqida ekanligiga e`tabor qaratsak, bu matnda fikr ilm haqida ekan. Matndagi asosiy fikr esa: Ilmga amal qiluvchilardan bo`lingiz (7-sinf ona tili darsligi). Xuddi shu tarzda o`quvchuning o`z fikrini bayon qilishida asosiy gapni qisqa va lo`nda qilib ayta olishiga erishiladi. Mazkur mulohazalar xususida tavsiya qilinayotgan didaktik o`yinlar turlicha metodlarning zamirida o`quvchilarning nutqiy malakasini rivojlantirish, tilning grammatik elementlaridan to`g`ri foydalanish, o`quvchilarda o`z shaxsi va xatti-harakatlariga ishonch hissini oshirish kabi maqsadlar nazarda tutilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 5-7-8-9-sinf ona tili darsligi
2. 5-sinf adabiyot darsligi